

вания предметов. Популяризация личности В. Мулявина происходит благодаря коммуникативной функции: встречи, концерты, мероприятия, лекции и т. д.

Также здание Белгосфилармонии, где находится музей, посвященный музыканту, являясь частью городского архитектурного ансамбля, отражает историю, связанную с личностью Владимира Мулявина.

1. Бибиков, В. «Песняры» на все времена: [о совещании по увековечению памяти В. Г. Мулявина] / В. Бибиков // Сов. Белоруссия. – 2003. – 19 марта. – С. 7.

2. Каулен, М. Е. Словарь актуальных музейных терминов / М. Е. Каулен, А. А. Сундиева, И. В. Чувилова [и др.] // Музей. – 2009. – № 5. – С. 47–68.

3. Desvallées, A. Ключевые понятия музеологии [Электронный ресурс] / A. Desvallées, F. Mairesse // ИКОМ России. – Режим доступа: https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/02/Key_concepts_RU.pdf. – Дата доступа: 13.09.2024.

УДК 82-84:821.161.3

А. М. Пісарэнка,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры беларускай і замежнай філалогіі ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», Мінск, Беларусь

БЕЛАРУСКАЯ МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА ЯК КРЫНІЦА АФАРЫСТЫКІ

Анатацыя. Разглядаюцца афарыстычныя выразы мастацкіх твораў, іх тэматыка, ідэйны змест і функцыя. Адзначаецца, што беларуская літаратура – адна з крыніц такіх рознатэматычных выслоўяў і што яны ўзбагачаюць змест, дапамагаюць вылучыць галоўную думку – ідэю, спасцігнуць яе глыбіню. Сцвярджаецца, што мастацкая літаратура адначасова з’яўляецца і захавальніцай крылатых выразаў, выступае як сродак іх распаўсюджвання. Аднак варта памятаць: злоўжыванне імі кваліфікуецца як камунікатыўная няўдача.

Ключавыя словы: мастацкая літаратура, фразеалогія, афарыстыка, афарызмы, крылатыя выслоўі, рэмінісцэнцыя, алюзія, астэрызмы.

A. Pisarenka,

PhD in Philology, Associate professor, Head of the Department of Belarusian and Foreign Philology of the Educational Institution "Belarusian State University of Culture and Arts", Minsk, Belarus

BELARUSIAN FICTION AS A SOURCE OF APHARISTICS

Abstract. The article examines aphoristic expressions of works of art, their subject matter, ideological content and function. It is noted that Belarusian literature is one of the sources of such multi-topic sayings and that they enrich the content, help to highlight the main thought – an idea, to understand its depth. It is

noted that fiction is at the same time the keeper of winged expressions, acts as a means of their distribution. However, it should be remembered: abusing them qualifies as a communicative failure.

Keywords: fiction, phraseology, aphorism, aphorisms, proverbs, reminiscence, allusion, asterisms.

Мастацкая літаратура як адзін з відаў мастацтва валодае вялікім духоўным скарбам, высокім выхаваўчым патэнцыялам: менавіта праз мову мастацкіх твораў пісьменнікі адлюстроўваюць любоў да Радзімы, да яе краявідаў, дэманструюць светлыя эмоцыі і найлепшыя адносіны да людзей і г. д. Радкі са шматлікіх твораў, створаных папярэднікамі і сучаснікамі, вартыя цытавання, а пачуцці, пра якія апавядаецца ў тэкстах, вартыя пераймання. Дзякуючы мастацтву вобразнага і нявобразнага слова пісьменнікі размаўляюць з сучаснікамі, а таксама з наступнымі пакаленнямі. Намі прааналізавана вялікая колькасць твораў і выяўлена, што радкі з глыбокім і павучальным зместам ёсць у кожнага аўтара. Выразы афарыстычнага зместу маюць агульнавядомы змест ці толькі прэтэндуюць у выніку пашырэння ўжывальнасці, каб папоўніць скарбонку літаратурнай фразеалогіі. Параўнаем, напрыклад, выслоўі: *Рупная пчала / Умее мёд сабраць і з горкіх кветак* (М. Багдановіч); *Мой родны кут, / Як ты мне мілы* (Я. Колас); *Каб сонца заслانیць, вушэй асліных мала* (К. Крапіва); *Без чалавечнасці не будзе вечнасці* (П. Панчанка); *Але вечна тваім застанецца / Толькі тое, што аддаў; Тых, хто носіць небасхіл у сэрцы, / нельга ні ўджаліць, ні забіць* (У. Караткевіч) і такія, як *Тварыць дабро патрэбен талент / Прыносіць гора – толькі злосць; Не важна, колькі жыць на свеце, / А як і для чаго живу; Пачнеш вучыцца і старацца, / Глядзіш – і выйдзе чалавек* (С. Грахоўскі); *Хай не журыцца, хай не плачацца: / Далягляд з жалбы не зыначыцца; Бойся спазніцца са словам харошым : Тонка прадзецца жыццёвая ніць* (Н. Мацяш); *Сумленне – таленту радня* (Р. Барадулін); *Жыццё маё, як дзікая штыпына, / Хоць колецца, а ўсё ткі – цвіце* (Я. Янішчыц); *Хто сам не творыць дабраты, / На дабрату не мае права* (А. Бачыла). Прыведзеныя выразы валодаюць дасціпным, павучальным зместам, ужываюцца ці павінны выкарыстоўвацца ў трывалай форме, як і прыказкі, аднак у параўнанні з народнымі выслоўямі, хоць і вывучаюцца ў раздзеле Фразеалогія, маюць аўтарства.

Даследчыкі беларускай афарыстыкі Н. В. Гаўрош і Н. М. Няmkовіч слухна сцвярджаюць: афарыстычныя выслоўі (афарызмы) выклікаюць цікавасць «закладзеным у іх змесце вопытам пакаленняў, мудрасцю і сілай духу пакаленняў, яго маральнымі і эстэтычнымі ідэаламі, а і той дакладнай і своеасаблівай характарыстыкай людзей, іх схільнасцей, вызначэннем і ацэнкай разнастайных узаемаадносін у грамадстве, з'яў рэчаіснасці» [2, с. 3]. Іншыя навукоўцы акцэнтуюць увагу на тым, што «ў сілу сваіх зместавых і структурных асаблівасцей афа-

рызмы пабуджаюць чытача да ўласных разважанняў, з'яўляючыся своеасаблівым каталізатарам думкі, паскаральнікам працэсу ўзнікнення асацыяцый і ідэй. Афарызмы вучаць не толькі думаць, але і гаварыць»; «Для многіх мысляроў і мастакоў словы-афарызмы з'явіліся своеасаблівай школай мудрасці, крыніцай духоўнага самаўдасканалення» [1, с. 5–6]. У любым выпадку, мяркую, што ў кожнага носьбіта мовы ёсць радкі, выразы, якія падказвалі кірунак жыццёвага руху, выйсце з пэўных сітуацый, дыктавалі стаўленне да людзей, фарміравалі ўспрыманне падзей, з'яў. У гэтым і заключаецца задача афарыстычных выказаў [4], адна з крыніц стварэння якіх – мастацкая літаратура.

Як вядома, афарызмы, валодаючы абагуленым і павучальным зместам, маюць аўтарства, з'яўляюцца рознатэматычнымі адзінкамі. Пра што б ні пісалі пісьменнікі, той вопыт, які адлюстраваны ў мастацкіх выказах, дэманструе маральна-эстэтычныя каштоўнасці ў светаўспрыманні асобы. Так, напрыклад, раман «Пошукі будучыні» Кузьмы Чорнага прысвечаны вядомым гістарычным падзеям, якія асвятляюцца праўдзіва не толькі з пункту погляду адпаведнай навукі, але і з псіхалагічнага аўтарскага бачання сітуацыі. Шмат выказаў, якія пісьменнік стварае ў выніку разважанняў, уласнага вопыту пражывання падзей, маглі б стаць крылатымі пры ўмове іх паўтаральнасці ў маўленні носьбітаў мовы. Аднак менавіта гэтага бракуе шматлікім сэнсава глыбокім выразам літаратурнага паходжання. Праілюструем дадзеныя меркаванні радкамі з названага твора Кузьмы Чорнага: *Вырві ты з чалавека сэрца і ўстаў на яго месца звярынае, дык у чалавечых грудзях і звярынае сэрца стане чалавечым* – ч а л а в е к не можа азвярэць; пісьменнік дае шанец кожнаму, хто заблукаў, працягвае руку дапамогі, ратуючы душу верай сваёй у выратаванне душы: чалавек пры любых абставінах застаецца чалавекам, нават калі яго пазбавіць уласнага добрага сэрца; *Як свет стаіць, то яшчэ не было вядома, каб на нянавісці вырасла шчасце, а радасць на чужой бядзе* – мудрасць гэтай ісціны даказана жыццём не аднаго пакалення, бо *жыцця не ўхаваеш* (і ад Усявышняга не схаваш...) – *сам толькі на сябе ў апошнюю хвіліну наракацьмеш*; *Лепш грызці зямлю ў родным кутку, чым каб цябе ліхім ветрам кідала на чужым свеце* – такога патрыятызму бракуе сучасніку, магчыма, як ніколі: тут, дзе нарадзіўся, узгадаваны будзеш, узгадуеш яшчэ не адно пакаленне, таму рабі дабро тут і цяпер, каб рамонак пад акенцам цвіў і ў цябе, і ў твайго суседа; *Кожная дарога куды-небудзь вядзе, але ты выбіраеш тую, якая не вядзе ў прорву* – пісьменнік не пакідае выбару чытачу ні першага, ні *трэцяга*, ні іншага пакалення; на гэта ўказвае менавіта дзеяслоў, ужыты ў форме 2-й асобы, адзіночнага ліку, цяперашняга часу, абвеснага ладу, гэта азначае канстатацыю думкі – чалавек зрабіў ужо выбар цяпер, як і ўчора, як зробіць гэта і заўтра: не пойдзе (не павінен) ісці на пагібель;

У моманты вялікіх душэўных зрухаў або напружанай змены падзей ці жыццёвых акалічнасцей людзі і старыя робяцца, як дзеці, – кожны пры нейкіх абставінах можа стаць наіўным і бездапаможным, як тое малое дзіцятка, якому трэба дапамагчы; о чалавек!.. застанься чалавекам, дапамажы бліжняму, як самому сабе.

Можна браць прэзідэнцкія ці паэтычныя творы беларускіх пісьмнікаў, у іх заўсёды знойдуцца радкі, якія захацацца і варта перачытаць, вярнуцца да іх з тым, каб глыбей іх асэнсаваць і, адпаведна, працытаваць у патрэбнай сітуацыі. Гэта могуць быць выразы філасофскага зместу ці словы-прызнанні ў любові да Радзімы: Ніл Гілевіч, напрыклад, з дапамогай крылатай назоўнікавай перыфразы, якую часта ўжывае ў форме зваротка, выказвае замілаванне і любоў да роднага краю: *Беларусь, мая сонца-краіна; Маёй сілы крыніца – Родны край Беларусі; О, Беларусь! Мой лёс! / Мой першы боль, / Мая нявыспеваная давеку / Песня!; І роднай матуляй / Да скону мне стала – Зямля Беларусі, / Краіна Купалы; Зямля Беларусі, старонка мая. / Сыноўняга сэрца надзея*; Рыгор Барадулін у паэтычнай форме, што робіць радкі лёгказапамінальнымі, падказвае, перасцерагае – вучыць, як пазбегнуць болю і стаць мацнейшым, чысцейшым душой, падказвае сапраўдныя каштоўнасці, на якія нельга забывацца: *Рупячыся ў кляцье, / Помні і пра сябе; Як ні добра ў гасцях – / Паміраць трэба дома; Васільком у жыце Беларушчыны / Назаўсёды застанецца Быкаў!; Трэба дома бываць часцей – / Трэба дома бываць не госцем; Што без мамы / Я – непісьменны самы*.

Адметным фактам мастацкага маўлення з’яўляецца і тое, што афарызмы могуць не толькі стварацца ў межах мастацкага стылю, але як ужо гатовыя моўныя адзінкі самі становяцца сродкам яго выразнасці, разнастайнасці, у выніку чаго ствараецца фігура рэмінісцэнцыі як від алузіі. Такія алузіі – «уклучэнне ў маўленне афарызмаў, цытат з літаратурных твораў, прыказак і да т. п. надае маўленню адценне рэспектабельнасці, часта выклікае спрыяльнае ўражанне пра апавядальніка як пра ўдумлівага ці высокаадукаванага чалавека» [4, с. 197]. Асаблівую інтэлектуальнасць мастацкім радкам як прэзідэнцкім, так і паэтычным надаюць афарыстычныя цытаты з іншых моў, у прыватнасці з лацінскай: *Ах, не час валошкавы мой тае – / То пылок / З трапятлівых крыльцаў асынае / Матылёк!.. / Vita brevis/ patria aeternis* (лац. Жыццё кароткае. Радзіма вечная) – Ніна Мацяш; *Tertium non datur* (лац. Трэцяга не дадзена) – назва аднаго з вершаў Максіма Танка, якая, безумоўна, мае рэкламны змест і запрашае да працытання твора; *Memento mori* (лац. Памятай пра смерць) – назва апавядання Янкі Брыля; *Яму рукавіцу я кінуў, / А ён – нацягнуў і пайшоў / На «Dolce vita» з дзяўчынай – (лац. Добрае жыццё) – Максім Танк; О юнацтва маё! Як забуду цябе? / Alma mater і догмы, навука і тлум; Сэрца маё абпалі пацалункам, / Miserecordia, – / Літасці меч* (Уладзі-

мір Караткевіч). Выразы, якія афармляюцца графічнымі сродкамі мовы-крыніцы, у тым ліку і афарызмы, з'яўляюцца «тыпаграфічнымі сродкамі акцэнтавання» ці прыёмамі кантраснага акцэнтавання – астэрызмамі [3, с. 145]. Безумоўна, усе гэтыя ці іншыя выразы можна было б аформіць і грамадзянкай, такія выпадкі афармлення таксама існуюць, аднак твор згубіць глыбіню спасціжэння ідэі, той падтэкст, які дэманструе вышынню пачуццяў і прыналежнасць да важнага агульнага, што яднае людзей розных эпох, цэлыя пакаленні, тых каштоўнасцей, якія застаюцца нязменнымі на працягу існавання ўсяго чалавечтва. Старажытныя лацінскія выразы, спраектаваныя на сучаснасць, пацвярджаюць іх крылатасць, змястоўнасць, мудрасць; іх цытаванне дазваляе пашырыць маўленчую сітуацыю, паглыбіць змест, выйсці за межы мастацкага твора. Варта зазначыць, што цытуюцца таксама творы айчынных аўтараў; інтэртэкстуальныя сувязі ўзбагачаюць змест і дэманструюць маўленчую інтэлектуальнасць: *Будуць вобразы, будуць шуканні, / Будуць вершы – і ў вершах прызнанні... / А прызнацца ці кожны зможа: / «Я не паэта, о крыў мяне божа!»* – выдзеленыя радкі належаць Янку Купалу (М. Шабоўіч); *Стаіць вясёлая зіма. / Святлынь на Беларусі. / «Не дай мне Бог сойти с ума»*, – / На Пушкіна малюся (Я. Янішчыц).

Такім чынам, беларуская літаратура як крыніца афарыстычных выказаў з'яўляецца ўмовай маўленчага багацця носбітаў мовы: нягледзячы на агульнавядомы зразумелы змест, апавядальнік укладвае ў іх уласную эмоцыю, экспрэсію. Аднак варта памятаць, што злоўжыванне, хоць і дасціпнымі чужымі думкамі, – праяўленне несамастойнасці мыслення, трактуецца як камунікатыўная няўдаласць, у выніку якой зніжаецца ці ўвогуле адсутнічае экспрэсіўнасць, мэта якой – паўплываць на суразмоўцу, на аўдыторыю.

1. Вечные слова = AETERNA DICTA: Восьмиязычный словарь фразеологических эквивалентов / Н. А. Гончарова [и др.] ; под ред. Н. А. Гончаровой. – Минск : Белорус. ассоц. «Конкурс», 2012. – 272 с.

2. Гаўрош, Н. В. Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў / Н. В. Гаўрош, Н. М. Няжковіч. – Мінск : Выш. шк., 2012. – 638 с.

3. Пісарэнка, А. М. Стылістыка беларускага мастацкага маўлення / А. М. Пісарэнка ; М-ва культуры Рэсп. Беларусь, Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск : БДУКМ, 2020. – 263 с.

4. Романова, Н. Н. Стилистика и стили : учеб. пособие ; словарь [Электронный ресурс] / Н. Романова, А. В. Филиппов. – М. : Флинта : МПСИ, 2006. – 416 с. – Режим доступа: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=115124>. – Дата доступа: 09.09.2024.